

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISHIDA NUTQNING O‘RNI

Baxrillayeva Moxichexra Raxmatillayevna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Samarqand kampusi o‘qituvchisi

e-mail:moxichexrabaxrillayeva7@gmail.com

ORCID: 0009-0002-5202-690X

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida nutqning tutgan o‘rni yoritilgan. Nutq bolaning aqliy, ijtimoiy-emotsional va shaxsiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotda nutq rivojlanishining psixologik-pedagogik asoslari, nutqiy faoliyat turlari hamda maktabgacha ta’lim jarayonida nutqni rivojlantirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalarda muloqot madaniyatini shakllantirish va lug‘at boyligini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar:maktabgacha yosh, nutq rivoji, nutqiy faoliyat, muloqot, lug‘at boyligi, tafakkur, ta’lim-tarbiya.

РОЛЬ РЕЧИ В РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В статье раскрывается значение речи в развитии детей дошкольного возраста. Речь является важным фактором интеллектуального, социально-эмоционального и личностного развития ребёнка. Рассматриваются психолого-педагогические основы развития речи, виды речевой деятельности, а также методы формирования речевых навыков в процессе дошкольного образования. Особое внимание уделяется развитию коммуникативной культуры и расширению словарного запаса детей.

Ключевые слова:дошкольный возраст, развитие речи, речевая деятельность, общение, словарный запас, мышление, воспитание и обучение.

THE ROLE OF SPEECH IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Annotation: This article examines the role of speech in the development of preschool children. Speech plays a crucial role in the intellectual, social-emotional, and personal development of a child. The study analyzes the psychological and pedagogical foundations of speech development, types of speech activity, and effective methods for developing speech skills in preschool education. Special attention is given to the formation of communicative competence and the enrichment of children’s vocabulary.

Keywords: preschool age, speech development, speech activity, communication, vocabulary, thinking, education.

Nutq insonning eng muhim aqliy funktsiyalaridan biridir. Ogʻzaki muloqotni oʻzlashtirish insonning ijtimoiy munosabatlari uchun muhim shart-sharoitlarni, shuningdek, oʻz faoliyatini tan olish, rejalashtirish va boshqarish qobiliyatini belgilaydi. Shaxsning shakllanishiga ona tilining taʼsiri katta. Bu odamlar uchun muloqot qilish va atrof-muhit haqida bilishning eng muhim usuli. Til odamlarni maʼnaviy ideallar bilan bir necha yoʻllar bilan tanishtiradi. Oʻzining keng tarixiga qaramay, til mutaxassislari nutqning kelib chiqishi va tabiatini hali ham tushunmaydilar. Nutq bizni hamma joyda oʻrab oladi. U odamlarning gʻoyalari va rejalari bilan shugʻullanadi. Qadim zamonlardan beri odamlar nutqning kelib chiqishi bilan qiziqib kelgan.

Maktabgacha tarbiya - bu yosh bola oʻz ona tilining barcha xususiyatlari va qoidalarini faol oʻrganadigan davr. Bu davrda fonetik, grammatik va leksik komponentlarning faol assimilyatsiyasi sodir boʻladi. Bolaning optimal oʻsishini taʼminlash uchun ular oʻzlarining asl tilini yoshligidan oʻrganishni boshlashlari kerak.

Mahalliy psixologlar va psixolingvistlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni isbotladiki, nutqni oʻzlashtirish nafaqat bolaning oʻsishiga foyda keltiradi, balki uning butun ruhiyati va faoliyatini tiklaydi.

Maktabgacha taʼlim sogʻlom, har tomonlama yetuk bolalarni tarbiyalash uchun zarur tashkiliy, uslubiy, psixologik, pedagogik shart-sharoit yaratadi, bolalarni maktabda muntazam ravishda taʼlim olishga tayyorlash ota-onalarga yordam beradi. Soʻngi yillarda maktabgacha taʼlim tizimini takomillashtirish, taʼlim-tarbiya mazmuni, shakli vosita va metodlarini yangilashga alohida eʼtibor berilmoqda. Oʻzbekiston Respublikasi “Taʼlim toʻgʻrisida”gi qonunining 8- moddasida: “Maktabgacha taʼlim bola shaxsini sogʻlom va yetuk, maktabda oʻqishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini koʻzlaydi. Bu taʼlim olti-yetti yoshgacha oilada, maktabgacha taʼlim tashkilotlarida va mulk shaklidan qatʼi nazar, boshqa taʼlim muassasalarida olib boriladi”⁷¹, - deyilgan.

Maktabgacha yoshda nutqni aloqa vositasi sifatida oʻzlashtirish bolaning rivojlanishining markaziy chizigʻi hisoblanadi, chunki u atrofdagi voqelikka munosabatini oʻzgartiradi, uni vaziyatga bogʻliqlikdan xalos qiladi. Nutqni rivojlantirish jarayonida kognitiv faoliyatning yuqori shakllari va konseptual fikrlash qobiliyati shakllanadi.

Nutq bolaning rivojlanishida muhim ahamiytga ega. Gap faqat muloqot haqida emas, bu ularning umumiy oʻsishining asosiy jihati hisoblanadi.

Bola nutqini rivojlantirish, eng avvalo, til qobiliyatini shakllantirishni talab qiluvchi muloqot shakllarini rivojlantiruvchi demakdir (A.A.Leontev).

1950-yillarda Oʻzbekiston Respublikasi tadqiqotchilari maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining rivojlanishini oʻrganishga kirishdilar. Maktabgacha taʼlim sohasida birinchi fan nomzodi A.V.Nikolskaya mahalliy millat bolalariga rus tilini oʻrgatish mavzusini taqdim etdi. Uning tajriba tajribalari (1958-1960 yillar) natijasida katta yoshdagi oʻzbek maktabgacha yoshdagi bolalarga rus ogʻzaki nutqini oʻrgatish yondashuvining asosiy mazmuni va tashvishlari aniqlandi. 1970-yillarda

⁷¹ Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni.2020-yil 23-sentabr.

A.V.Nikolskayaning ilmiy rahbarligida, E.M.Razbayevalar katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar o'qigan asarlar asosida kattalar mehnatiga hurmatni rivojlantirish bo'yicha tadqiqot ishlarini bajarishdi.

Nutq - bu psixologik hodisa, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan shaxsning ma'lum shaxslararo o'zaro ta'sirlar sharoitida paydo bo'ladigan sifati. Bu xalqning ijtimoiy atributi va hodisalari bo'lib, tildan farqli ravishda ijtimoiy-tarixiy sharoitlarda rivojlanadi. Nutqni rivojlantirishning murakkab jihatlari bolaning muhiti va uning atrofida qilarning munosabatlari bilan bog'liq. U doimiy e'tiborga muhtoj; u muloqot qila olmasa ham, u sizning muloqotingizni xohlaydi. Agar ona biron sababga ko'ra bolasi bilan muloqot qila olmasa, u o'zini izolyatsiya qilishi mumkin. Natijada, ular kuchli konsentratsiyaga moyil bo'ladi. Ular o'zlarini xavfsiz his qilishlari va ishonchni mustahkamlashlari uchun g'amxo'rlik qiluvchilarning mavjudligi va sezgirligiga tayanadilar. Ko'z bilan aloqa qilish, teginish va faol tinglash orqali bola bilan muloqot qilish kuchli o'zaro ta'sirga yordam beradi va ularni muloqot qilishga undaydi.

Hozirgi vaqtda katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rejalashtirilgan rivojlantirishning eng dolzarb masalalaridan biri nafaqat atrof-muhitni o'rganish va tegishli ob'ektlarni tanlash, balki eng muhim so'zlarni ularning mavzu xilma-xilligi nuqtai nazaridan o'rganishni ta'minlashdir.

Monologik nutq bolaning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bolalar besh yoshdan boshlab muntazam ravishda monologik nutqqa o'rgatiladi. Monologik nutqning qiyinligi shundan kelib chiqadiki, u diqqatini o'zi uchun muhim bo'lgan voqea yoki san'at asariga qaratgan yosh bolaga nafaqat narsa va hodisalarni bir vaqtning o'zida ko'rish, balki ular orasidagi bog'liqlikni his qilish kerak. Maktabgacha ta'limda bolalarning turli yosh bosqichlarida monologik nutqni o'rgatishning mazmuni va vazifalarini tushunish juda muhimdir. Turli yoshdagi monologik nutqni o'rgatish uchun bir nechta vazifalar mavjud, ularning har biri o'ziga xos mazmunga ega. Nihoyat, shuni aytish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning asosiy maqsadi ona adabiy tilini egallash asosida og'zaki nutq va og'zaki muloqot qobiliyatlarini shakllantirishdir.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim allaqachon davlat siyosati hisoblanadi. Natijada ta'lim tizimining birinchi bosqichiga taalluqli barcha masalalar davlat darajasida hal etilmoqda. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarida bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha fundamental o'quv dasturi, shuningdek, sinov va sinov bosqichida qat'iy tekshirilgan o'quv-uslubiy vositalar mavjud. Ushbu dastur bolalarning jismoniy rivojlanishi, nutqi va tafakkurini shakllantirish, atrof-muhit bilan tanishish kabi turli xil tashvishlarni ko'rib chiqadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга кураимиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 592 б.

3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳо. 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. – 508 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – 466 б.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017–2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. – Тошкент, 2016 йил 29-декабрь.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Тошкент: Шарқ, 1998. – 23 б.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-361-сонли қарори. – Тошкент, 2018 йил 9-сентябрь.
8. Такومиллашган “Илк қадам” мактабгача таълим ташкилотининг Давлат ўқув дастури. – Тошкент: ЮНИСЕФ, 2022.
9. Мактабгача таълим ва тарбиянинг Давлат стандарти // <https://lex.uz/docs/5179335?query>.
10. Бабаева Д.Р. Нутқ ўстириш назарияси ва методикаси. – Тошкент: “Баркамол авлод”, 2018. – Дарслик.
11. Қодирова Ф.Р. Болалар нутқини ўстириш назарияси ва методикаси. – Тошкент: “Истиқлол”, 2006. – Ўқув қўлланма.